

23. Москалець К. Гуцулія, осінній архіпелаг. *Критика*. 2000. № 10. С. 13–16.

Оксана Пойда
Ст. викладач кафедри української літератури

ФОРМУВАННЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО)

Анотація. У статті розглядаються шляхи формування інфомедійної грамотності учнів старших класів на уроках української літератури, зокрема вікторина як ефективна технологія в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: інфомедійна грамотність, вікторина, дистанційне навчання, технологія, Коцюбинський.

Annotation. The article examines the ways of forming infomedia literacy of high school students in Ukrainian literature lessons, in particular, the quiz as an effective technology in the conditions of distance learning.

Keywords: infomedia literacy, quiz, distance learning, technology, Kotsyubynsky.

В умовах глобальної інформатизації у ХХІ столітті суспільство постало перед гострою проблемою породження величезного масиву неправдивої інформації у всесвітній мережі Internet, а це, у свою чергу, породило потребу формування умінь та навичок не лише розрізняти фейки, а й здатність їм протистояти. Адже компетентна людина може відрізнити правдивий текст від маніпулятивного чи завідомо неправдивого, а отже, захищена від шкідливих впливів чи шахрайства.

Проблема медіаосвіти розглядається у працях В. Бакірова, К. Бондаревської, М. Ватковської, Н. Габор, С. Гончаренка, Р. Гришкової, Ю. Доброносової, О. Залюбівської, В. Іванова, Т. Іванової, В. Казимир,

А. Литвина, Г. Онкович, Ф. Рогоу, О. Тараненко, С. Шейбе, Ю. Ярославцевої та інших.

В Україні останнім часом ефективно впроваджуються у життя суспільства проекти, спрямовані на формування інфомедійної грамотності. У цьому контексті варто згадати активних представників медіаосвітнього руху: спільну діяльність Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Академії української преси та StopFake, «Програму медіаграмотності для громадян» за підтримки Міністерства закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади (DFATD Canada), організації «Без Брехні», «Deutsche Welle», «Слово і діло», «Чесно» та ін. Зазначимо, що проєкт «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», впроваджуваний IREX, охопив значну кількість освітніх закладів нашої держави, зокрема у ньому брали участь викладачі та студенти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

За рекомендацією МОН України колективом кафедри української літератури імені Михайла Стельмаха до навчальних програм введено як цілі модулі, так і певні теми, які стосуються впровадження в освітній процес медіаосвіти.

Мета статті – визначення ефективних технологій формування медіаграмотності школярів, а також особливості їх впровадження у сферу загальної освіти, зокрема на уроках української літератури.

У 2010 р. Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України розроблено «Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні», де детально викладені теоретичні основи медіаосвіти та медіаграмотності, а у 2016 р. до неї внесено певні зміни. «Головною метою Концепції є сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти, що має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою

медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей» [Концепція 2016].

Формування медіаграмотності у сучасних школярів є невід’ємною складовою навчального процесу. Концепція Нової української школи передбачає впровадження засадничих ідей особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів у повсякденну практику [НУШ]. Серед ключових компетентностей в освіті України виокремлено інформаційно-цифрову компетентність. Програма з української літератури для закладів загальної середньої освіти, визначаючи мету предмету, зазначає, що для її реалізації одним із основних завдань має бути «розвиток умінь працювати з різними видами інформації, зокрема й електронними, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості)» [Українська література 2017]. Формуючи у школярів інформаційно-цифрову компетентність, учитель-словесник має визначити і впроваджувати у навчальний процес саме ті технології, які будуть найбільш ефективними.

В умовах дистанційного навчання широкою популярності набула технологія літературної вікторини. «Літературна вікторина – форма соціокультурної діяльності, що за своєю сутністю є конкурсом чи грою, що полягає у намаганнях її учасників дати якомога більше правильних відповідей на усні чи письмові запитання з художньої літератури та літературознавства, продемонструвати обізнаність в творах та уміння логічно мислити» [Літературна вікторина]. Організація та проведення літературних вікторин передбачає розвиток певних умінь та навичок учнів, зокрема: самостійно відшуковувати у необхідну інформацію; демонструвати свої знання, набуті у процесі читання, застосовуючи їх у нестандартних обставинах, швидко знаходити вихід із складної ситуації;

грати і перемагати у конкурентному середовищі. І, у кінцевому підсумку, це має не лише пробудити потяг до систематичного читання творів красного письменства, а й сформувати вдумливого та компетентного читача.

Класифікація вікторин включає в себе: тематичні, текстуальні, літературно-біографічні, комбіновані та ін. В умовах інформатизації освітнього процесу та дистанційного навчання виокремилась нова форма літературної вікторини – мультимедійна, яка передбачає активне використання під час гри анімації, графіки, аудіо- та відеосюжетів, а також певних онлайн-платформ. За формою вирізняються бліц-вікторини, вікторини-пошук, шанс-вікторини, вікторини-квест, експрес-вікторини, гра «Що? Де? Коли?» тощо.

Ефективність літературних вікторин беззаперечна, оскільки вони формують інтерес до художньої літератури, розвивають винахідливість, активність, ініціативність, кмітливість, пізнавальні інтереси, творчі здібності, критичне мислення, естетичні смаки, сприяють кращому засвоєнню змістової інформації та зростанню культурного рівня школярів тощо.

Етапи літературної вікторини : підготовчий етап, проведення вікторини та заключний етап.

На підготовчому етапі варто визначити ті завдання і запитання, за допомогою яких можна перевірити знання сюжету й тексту художнього твору, життєпису письменника, характеру, поведінки, мови літературних героїв. Варто у завданнях вікторини використовувати крилаті вислови, прислів'я чи приказки тощо. Настійно рекомендуємо обов'язково формулювати завдання із інфомедійної грамотності типу «Правда чи фейк?», «Злови помилку», «Знайди відповідник» та ін.

Постійно працюючи над уміннями учнів розрізняти неправдиву інформацію та протистояти їй, учитель формуватиме науковий (філософський) тип свідомості особистості. Такій «людині властива абстрактно-понятійна форма освоєння дійсності; світ розглядається об'єктивно,

яким він є незалежно від людини та її думок про нього; в осмисленні світу спирається на наукові знання; це форма теоретичного систематизованого мислення; людина розглядається в ньому тільки як частина світу – природи чи суспільства; критичне ставлення до інформації; у судженнях спирається на причинно-наслідкові зв'язки, закони логіки, аналіз» [Кудрявцева 2019: 34]. Зовсім інше світобачення у людини з міфологічною свідомістю, для якої властиве «некритичне ставлення, емоційне сприйняття, віра джерелу, відсутність аналізу та нерозуміння причинно-наслідкових зв'язків» [Кудрявцева 2019: 34]. А відтак, такі люди схильні до бездумного «споживання» фейків, що призводить до руйнівних впливів, шахрайських маніпуляцій з їхньою свідомістю.

Важливо, щоб елементи інфомедійної грамотності впроваджувались учителем-словесником уже в середній ланці ЗЗСО, а у старшій – стали невід'ємною складовою навчального процесу.

Проведення літературної вікторини із застосуванням методів і прийомів, спрямованих на розвиток критичного мислення, буде доречним при вивченні життєпису Михайла Коцюбинського у 10 класі. Ця технологія була успішно апробована в курсі вивчення «Методики навчання літератури», а також представлена здобувачами 4 курсу ступеня вищої освіти бакалавра, спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Г. Мельник та Д. Гарник на «Всеукраїнському конкурсі на кращу методичну розробку із української мови, української літератури, зарубіжної літератури для здобувачів закладів загальної середньої освіти з інфомедійним компонентом», де відзначена дипломом III ступеня (2021 р.).

Такий захід варто провести як позакласний на завершальному етапі вивчення теми під назвою «Літературне *intermezzo*» (Літературна вікторина за творами Михайла Коцюбинського). Проведення такої вікторини має

на меті узагальнити та систематизувати знання про життєпис письменника, основні віхи його творчого шляху, імпресіоністичну манеру письма; поглиблювати навички аналізу причинно-наслідкових зв'язків та художніх образів у літературному творі, формувати в учнів уміння активно й послідовно відстоювати власну позицію, уміння знаходити переконливі аргументи для її доведення, перевірити рівень опанування теми; розвивати зв'язне мовлення, уміння критично мислити, знаходити й систематизувати інформацію з різних джерел для виконання навчальних завдань, відрізнити правдиву інформацію від фейків, проводити паралелі з теперішнім часом; розвивати навички командної роботи, формувати вміння знаходити нестандартні рішення; виховувати почуття толерантності до інших культур, відповідальність за майбутнє свого народу; поглиблювати інтерес до творів «високої» літератури, впевненість у своїх силах; сприяти формуванню моральних якостей особистості, шанобливому ставленню до природи й людей.

Компетентності з інфомедійної грамотності, які розвиватиме позакласний захід:

- критичне мислення: уміння обґрунтовувати власну позицію; уміння оцінювати та інтерпретувати події; уміння проводити паралелі з теперішнім часом;

- стійкість до впливів, фактчекінг: уміння ідентифікувати прояви пропаганди; уміння ідентифікувати фейки й інструменти маніпуляції; базові навички емоційного інтелекту (ідентифікувати вплив медіа на наші емоції);

- інформаційна грамотність: уміння шукати та працювати з джерелами та першоджерелами; уміння відрізнити факти від суджень; уміння систематизувати інформацію, висувати гіпотези та оцінювати альтернативи;

- візуальна грамотність: уміння аналізувати фото, лого, символи, постери, інфографіку, інші візуальні ряди;

- розвиток креативності: уміння використовувати медіа для соціального блага.

Оскільки методика організації та проведення літературної вікторини можна знайти у методичній літературі, ми зосередимось лише на завданнях, які можна запропонувати старшокласникам.

Перше завдання варто приурочити перевірці знань життєпису письменника. Це варто зробити, аби десятикласники усвідомили, що інформація, яку вони часто черпають у мережі Internet, не завжди є правдивою. Тому варто запропонувати опрацювати біографічну статтю, присвячена життєвому шляху Михайла Коцюбинського, відшукавши в ній неточності та судження. Кожна команда отримає друкований аркуш-імітацію біографії письменника із Вікіпедії. Завдання гравців – відшукати всі помилки й виправити їх. Біографію подано за матеріалами підручника для 10 класу «Українська література» (Олександр Авраменко, Василь Пахаренко) [Авраменко 2018]. Далі подаємо фрагмент зазначеної вище статті-імітації. Помилки, які учні мають віднайти в тексті, виділено підкресленим курсивом. Правильні відповіді – в дужках.

«Михайло Коцюбинський народився 17 вересня 1964 р. (1864 р.) в м. Вінниці в родині лікарів (чиновницькій родині). Батько, від природи людина неспокійна, не зносив утисків начальства й тому змушений був часто міняти роботу. Тож сім'ї доводилося переїжджати з місця на місце. Своім вихованням М. Коцюбинський зобов'язаний матері, яка походила з аристократичних родів – польського (по материній лінії) і італійського (молдавського) (по батьковій).

В 11-річному віці Михайло змушений був уперше залишити рідну домівку, як пташеня, що вирушає в перший політ. Закінчивши дворічну народну школу в м. Барі, хлопець їде до Шаргорода, щоб продовжити навчання в духовному училищі. У родині Коцюбинських панувала французька (російська) мова. І як же були здивовані батьки,

коли якийсь 9-річний Михайло, упавши з гори (занедужавши на запалення легень), під час марення раптом заговорив українською. Після одужання хлопчиків розповіли про це, і він ще більше зацікавився рідним словом».

Завдання № 2 спрямоване на те, аби учні, які багато часу проводять у соцмережах, листуючись із друзями, зуміли розшифрувати деякі твори Михайла Коцюбинського, назви яких закодовані за допомогою емодзі.

Рис. 1. Ялинка

Рис. 2. Тіні забутих предків

Рис. 3. Цвіт яблуні

Рис. 4. Харитя

Рис. 5. Дорогою ціною

Рис. 6. Intermezzo

Виконуючи завдання № 3, здобувачі продемонструють знання текстів Михайла Коцюбинського. У цьому допоможе гра «Правда чи фейк?». Команди відповідають почергово.

Якщо команда не знає відповіді на запитання, право відповідати надається суперникам.

1. Під час знайомства з Іваном Марічка у відповідь на причинене їй зло штовхнула хлопця й розсміялася. (ФЕЙК, подарувала йому цукерок).

2. Марічка постійно наспівувала щедрівки й колядки (ФЕЙК, коломийки).

3. Іван Палійчук управно грав на денцівці. (ПРАВДА).

4. Річка Черемош забрала життя Марічки. (ПРАВДА).

5. Іван Палійчук був сімнадцятою дитиною в сім'ї. (ФЕЙК, дев'ятнадцятою).

6. У труну Іванові поклали дерев'яний гребінець (ФЕЙК, мідні гроші).

7. Героїня повісті «Дорогою ціною» Соломія була далекою родичкою Остапа, що доглядала його дідуся. (ФЕЙК, дівчиною Остапа, яку силою віддали заміж за панського хурмана).

8. Для того, щоб переправитися через річку, Остап і Соломія майстрували пліт. (ПРАВДА).

9. На формування бунтарського характеру Остапа вплинула його бабуся, яка розповідала хлопцеві легенди про давні часи. (ФЕЙК, вплинув дідусь).

10. Депресивною дійовою особою у творі «Intermezzo» є Залізна рука міста. (ПРАВДА).

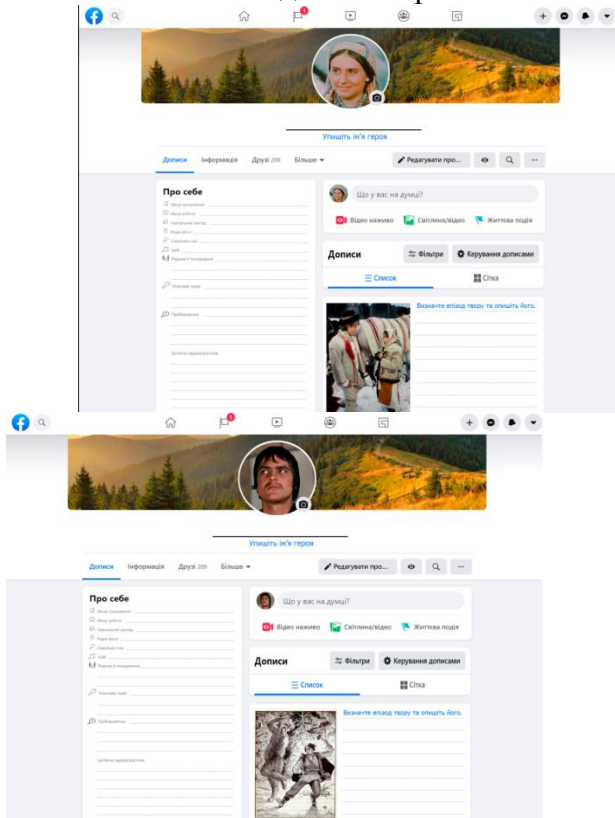
11. Символом життєвої енергії у новелі «Intermezzo» є Ниви у червні. (ПРАВДА).

12. Перебуваючи серед нив, герой найбільше боявся зустрічі з людським горем. (ПРАВДА).

13. Кульмінацією новели є конфлікт залізної руки міста і ліричного героя, митця. (ФЕЙК, зустріч із селянином).

14. Трьох вівчарок у творі звали Трепов, Костик і Овідій. (ФЕЙК, Трепов, Оверко й Пава).

У 4 завданні десятикласники мають змогу виявити свої творчі здібності, пофантазувати й уявити, що герої творів М. Коцюбинського – наші сучасники. Звісно ж, вони б користувались мережею Internet. Командам пропонується створити сторінки Марічки та Івана в соціальній мережі Facebook. Нижче подаємо їх зразки.

Налаштовуючи учасників гри на 5 завдання, учитель має сказати про вплив медіа на сприйняття інформації. Далі слово вчителя: «Хоча б кілька разів на місяць кожен із нас дивиться телевізійні випуски новин. Тож можемо помітити, до яких хитрощів удаються журналісти, аби зацікавити глядачів, завоювати їхню увагу. Зокрема, вони використовують:

- промовисті назви;

- яскраві, емоційні, насичені описи;
- використовують монтаж, щоб перекрутити слова та под.

Як же відрізнити справжні новини від фейкових? Запам'ятайте ознаки маніпулятивних новини з хибною аргументацією:

- висловлена теза не підкріплена достовірними аргументами;
- за «аргументи» видаються поширені у суспільстві міфи;
- не вказуються конкретні дані та їхні джерела.

Отож ваше завдання – уявити себе журналістами, яким украй необхідно висвітлити «гостру» новину, і створити репортаж із місця подій за повістю «Тіні забутих предків». Увімкніть свою креативність на максимум, але опирайтеся на реальні факти».

Представники від команд по черзі зачитують репортаж. Оцінюється оригінальність виступу, а також відповідність репортажу сюжету повісті.

На завершення вікторини пропонуємо завдання № 6 «Меми і їх значення». До такого завдання потрібен певний коментар учителя-словесника: «Чи знайомі ви з таким інтернет-трендом як мем? Мем або інтернет-мем – це будь-яка дотепна коротка інформація (фраза, зображення, звукоряд, відео) іронічного характеру, яка відтворює певне ставлення до якихось подій чи обставин та поширюється в Інтернеті. Найпопулярнішими є інтернет-меми у форматі зображення із влучним жартівливим текстовим поясненням» [Миргородець].

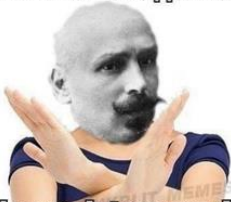
Жартівливі зображення останніми роками набули надзвичайного поширення. Хоча сам термін і концепція мему були запропоновані ще у 1976 році професором Оксфордського університету біологом Річардом Докінзом.

Однак інтернет-мемам не завжди можна довіряти. Доволі часто інформація в них перекручується або взагалі є неправдивою чи помилковою. Тож зараз ви спробуєте

перевірити це. Ваше завдання – прокоментувати мем й пояснити його». Команди відповідають по чергово.

Далі подаємо приклади мемів за творами Михайла Коцюбинського.

**Величезне прохання!!
Не влічте мене до міста**

У мене Intermezzo!!!

Нескінченно можна дивитися на 3 речі:

**КОНОНІВСЬКІ
ПОЛЯ**

На завершальному етапі літературної вікторини відбувається не лише нагородження переможця, а й підбиття підсумків, де учитель обов'язково має наголосити на важливості уміти працювати з інформацією, вирізняти правдиву інформацію від брехні, розумінні користі та шкоди засобів масової комунікації для людини, важливості забезпечити себе від деструктивних медіаінформаційних впливів.

Таким чином, впроваджуючи в освітній процес елементи медіакультури, учитель-словесник формує інформаційно-цифрову компетентність у здобувачів закладів загальної середньої освіти, що дасть їм змогу в майбутньому не лише вільно поводитись в інформаційному просторі, а й протистояти маніпуляціям, шахрайству та шкідливим впливам.

Література

1. Авраменко О.М., Пахаренко В.І. Українська література (півень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти. Київ : Грамота, 2018, 256 с.
2. Коцепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016, 16 с. URL : <http://surl.li/ftqao>
3. Кудрявцева К.О. Міфологічна свідомість як детермінанта ефективності фейків в українському суспільстві / Збірник статей Сьомої міжнародної науково-методичної конференції : Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку. Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2019, 435 с.
4. Літературна вікторина. URL: <http://surl.li/gczvb>
5. Миргородець В., Півень Л., Стицюк В. Використання мемів для кращого запам'ятовування найбільш проблемних тем із української мови та літератури. URL: <http://surl.li/haspe>
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://surl.li/hoha>
7. Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. За заг. ред. Р. В. Мовчан. Київ. 2017, 82 с. URL: <http://surl.li/butmi>